

А.Т. ЖАНАСИЛОВА,¹
докторанты.
Э.М. ЕРАЛИНА,¹
PhD.
«Тұран» университеті¹

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа

Мақала экономиканы жаһандық трансформациялауда инновациялық кәсіпкерліктің рөліне арналған. Қазіргі жағдайда шағын бизнесті дамытудың негізгі үрдістері атап өтілді, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының мысалында инновациялық-бағытталған кәсіпкерлікті дамыту жолдары қарастырылады. Инновациялық кәсіпкерлік – экономикалық қызметтің ерекше түрі ретінде инновациялық процестің негізгі қозғаушы күші. Автор нарық пен инновациялық кәсіпкерліктің талдауларын жүргізеді. Инновациялық қызметтің негізгі реттеушісі болып табылатын мемлекеттің рөлі қарастырылады. Қазіргі уақытта нарықта тек күшті кәсіпорындар ғана аман қалатын үлкен бәсекелестік бар. Бұл инновациялық қызметті жүзеге асыратын бизнес осы күресте аман қалады. Инновациялар жаңа нарыққа шығуға көмектеседі, клиенттердің жаңа қажеттіліктерін қанағаттандырады. Жоғары технологияларды дамыту және жаңа жоғары технологиялық өнімдерді шығару, коммерциялық ынталандыру шараларын қолдану әлемнің көптеген дамыған елдерінің тұрақты экономикалық өсуінің негізгі факторлары болып табылады. Инновациялардың қарқындылығы экономикалық даму деңгейін негізінен айқындайды. Экономиканың дамуына талдау қазіргі уақытта жоғары технологиялық тауарларды өндіруге бағытталған кәсіпорындар мен өндірістердің барынша тиімді екендігін көрсетеді. Мақалада экономиканың құрылымдық проблемалары тұрғысынан инновацияның негізгі компоненттері ашылып, инновациялық кәсіпкерлікті дамытудың негізгі жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: инновациялық кәсіпкерлік, бәсекеге қабілеттілік, инвестициялық ресурстар, технопарктер, жоғары технология, инфрақұрылым, қарқындылық.

Бүгінгі таңда Қазақстан әлеуметтік-экономикалық жаңғырту мен саяси демократияландырудың жаңа сатысына аяқ басуда. Ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясы экономиканы инновациялық дамытудың басым бағыттарын атап көрсетті, оның ішінде жаңа технологияларды қолдануға көңіл бөлінген. Инновациялық кәсіпкерліктің құбылысы тек инновациялық өнімді құрумен шектелмейді, бұл жиі іс-қимылдардың кең ауқымы, соның ішінде ақпараттық технологиялар саласындағы қызметтерді ұсыну үшін базаны құру, заманауи технологияларды жылжыту, жаңа ұйымдастырушылық жобалау және дамытуға көмек көрсету, инновациялық өндірістер болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстан–2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Ел экономикасындағы тұрлаулы, әрі серпінді сипатын ұстап тұру үшін мемлекет қазынагерлік, кредит-ақша саясатының, өндірістің негізгі факторларын тиімді қайта бөлуді мемлекеттік реттеу тетіктерін пайдаланып, жоғары сапалы өнім мен қызметке деген сұранысты көтермелеп отыруға міндетті» – деп айтылған [1].

Қазақстан экономикасын одан әрі жаңғырту мақсатында ақша-несие саясаты, фискалды тәртіп пен тиімді салық саясаты, нарықтық қағидаттарға негізделген мемлекет пен жеке сектор арасындағы экономикалық қарым-қатынастарды күшейту бағыттарын дамыту қажет. Нарықтық қатынастар жағдайында, кәсіпкерлікті кең ауқымда мемлекеттік қолдаудың жүзеге асырылуына, шағын және орта бизнестің ұстанымын кеңейтуге және нығайтуға, сондай-ақ әлеуметтік даму мен кәсіпкерлікке арналған өңірлік корпорацияларды қалыптастыру арқылы экономикалық дамудың өңірлік «локомотивтерін» құру маңызды.

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі бүгінгі күні институционалдық ахуалдың жай-күйімен шектеліп отыр, демек, қажетті мекемелерді дамыту, инвестицияларды дамытуды ынталандыру, кешенді институционалды қалыптастыру, инновациялық кәсіпкерліктің инфрақұрылымы болып табылады, оны шешу біздің еліміздің инновациялық даму жолына ену үдерісін жылдамдатады [2].

Инновациялық кәсіпкерлік – экономикалық қызметтің ерекше түрі ретінде инновациялық процестің негізгі қозғаушы күші. Инновациялық кәсіпкерлік субъектілері инновациялық қызметпен айналысатын кәсіпорындар мен ұйымдарды қамтиды.

Инновациялық кәсіпорынның қызметі технологиялық немесе өнім инновацияларын пайдаланудан пайда табу болып табылады. Дамыған елдерде 70% кәсіпорын жаңа нарық сегменттерін дамыту үшін өнім түрлерін кеңейтуге байланысты инновацияларды енгізеді.

Инновациялық кәсіпорынның кәсіпкерлік қызметі келесі қағидаларға негізделеді:

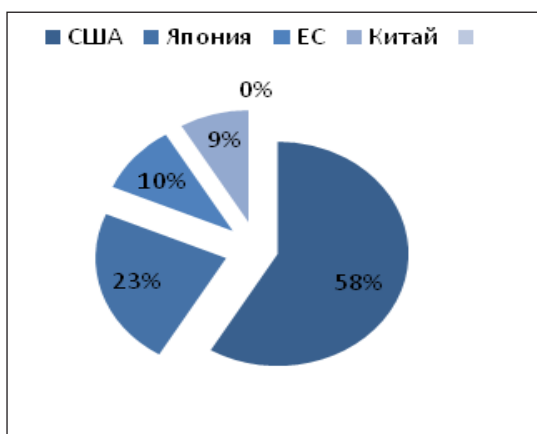
- ◆ жаңа ғылыми идеяларды әзірлеу немесе іздеу және оларды бағалау;
- ◆ қажетті инвестициялық ресурстарды іздестіру;
- ◆ жобаның немесе басқарудың тиімді моделін құру;
- ◆ ақшалай кіріс алу.

Инновациялық кәсіпкерліктің негізгі функцияларының бірі ғылыми, техникалық және өндірістік салалар арасындағы байланыс (делдалдық) рөлін іске асыру болып табылады. Инновациялық кәсіпкерліктің жұмыс істеуі ғылыми-техникалық ұйымдар мен кәсіпкерлік субъектілерінің инновациялық өнімді құруға немесе жаңа коммерциялық және ғылыми-техникалық шешімдерді коммерциялық пайдалану мүмкіндігіне әкелуге мәжбүрлейтін шығындарын төмендетеді. Инновациялық қызмет жаңа экономикалық және аумақтық құрылымдардың (технопарктер, бизнес-инкубаторлар, аймақтық инновациялық қорлар, венчурлық капитал фирмалары) дамуына, бұрыннан қалыптасқан шаруашылық субъектілері арасындағы қарым-қатынасты қайта құруға және басқару технологияларын дамытуға ықпал етеді.

Инновациялық үдерістер өндірісте ғана емес, сонымен бірге іс жүзінде қоғамдық өмірдің барлық қырларына әсер етеді. Нәтижесінде материалдық және материалдық емес пайдасын тұтыну құрылымы жақсаруда, адам қызметінің жаңа салалары жасалуда. Жоғары технологиялық өндірістер мемлекеттік бюджеттің толықтырылуының негізгі көздерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта ең дамыған елдердің жалпы ішкі өнімнің өсуіне ғылыми-техникалық прогрестің үлесі әртүрлі бағалаулар бойынша 75%-бен 100%-дың аралығын құрайды [3].

Қазіргі уақытта Қазақстан бәсекеге қабілетті өндірістік-технологиялық базаны қалыптастыру сатысында тұр. Ғылым мен инновация саласындағы реформалардың айтарлықтай саны жүзеге асырылды, 350 инновациялық типтегі кәсіпорын салынды, 13 инновациялық қолдау құралдары енгізілді, 9 коммерцияландыру кеңселері құрылды, жаңа технологияларды дамытуда жаңа елдермен халықаралық ынтымақтастық кеңейтілді.

Қазақстан кәсіпорындарының инновациялық белсенділігі шет елдермен салыстырғанда тек 4,3% құрайды. Салыстыру үшін: Құрама Штаттарда инновациялық белсенді кәсіпорындардың үлесі шамамен 50%, Түркия – 33%, Венгрия – 47%, Эстония – 36%, Ресей – 9,1%. Жоғары технологиялы өнімдерге арналған әлемдік нарықтағы ел үлесі ғылыми, техникалық және инновациялық қызметтің нәтижелілігінің жалпылама көрсеткіші болып табылады (сурет 1).

Сурет 1 – Жаһандық нарықтағы жоғары технологиялық өнімдердің үлесі

Қазақстанның инновациялық даму жолына көшуіне кедергі ретінде, негізгі құралдарды жаңғыртудың төмен деңгейін айтуға болады. Қазақстан Республикасының статистика жөніндегі агенттігінің мәліметтері бойынша, негізгі құралдардың құнсыздану деңгейі 37,9% құрады,

оның ішінде тау-кен өнеркәсібінде – 39,1%, өңдеу өнеркәсібінде – 46,7%, ауыл шаруашылығында – 13,9%, құрылыс – 34,6%, көлік саласында – 30,6%.

Қазақстанда индустриялық-инновациялық бағдарламаның аясында жалпы құны 57 млрд АҚШ долларынан асатын 469 инвестициялық жоба іске асырылуда. Және олардың саны жыл сайын өсіп, инновациялық құрамы артуда [4].

Жоғары технологиялық және ғылымды қажет ететін салаларды дамыту үшін Ұлттық Инновациялық Қор (ҰИҚ) елдегі венчурлік капиталдың индустриясын қалыптастыруға және дамытуға бағытталған. Қор өз қызметі барысында 6 қазақстандық және 5 шетелдік венчурлық қорды құруға және капиталдандыруға қатысты.

Өсудің жаңа сапасы дамудың инновациялық мазмұнына көшу арқылы қамтамасыз етілуі керек. Осыған байланысты қазіргі кезде инновацияны дамыту негізгі стратегия болып табылады.

Инновациялық үдерісті қалыптастыруда және іске асыруда шағын бизнестің рөлі маңызды. Осыған байланысты жаңа жоғары технологияларға, оның ішінде мемлекет есебінен дамытылған шағын бизнеске арналған жеңілдік жағдайлары орын алады.

Индустрияның және оның ғылыми және техникалық білімін технологиялық және коммерциялық жағынан пайдаланудың жеке кіші жүйелері оның инновациялық әлеуетінің маңызды сипаты болып табылады. Саланың инновациялық әлеуетін пайдалану инновациялық компаниялардың бәсекелестік стратегиясына байланысты болады.

Индустриялық-инновациялық саясатты жүзеге асыру өте күрделі міндет болып табылады және оны шешу барлық мүдделі құрылымдардың келісілген әрекеттеріне және олардың саяси еркіне байланысты. Инновация саласындағы проблемаларды шешу үшін ұлттық инновациялық инфрақұрылымды дамыту және ғылым мен техника саласының басым бағыттарын қолдау қажет. Сондықтан, қазақстандық экономиканың барлық салаларында арнайы, инновациялық органы дамытуға бағытталған кешенді шаралар әзірленуде.

Инновациялық инфрақұрылымның өсу деңгейінің көріністерінің бірі – кәсіпкерлік. Қазіргі кезде кәсіпкерлік – елдің кластерлерінің дамуын зерттейді. Кластерлер ресурстық әлеуетті барынша тиімді пайдалануға, өсуді ынталандыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік-экономикалық тиімділік, кластерлерді дамыту ұйымның ең тиімді нысаны болып табылады.

Қазақстан Республикасында технопарктер желісін құру, инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру тәжірибесі жүзеге асырылуда. Тұжырымдама көп деңгейлі ұлттық инновациялық жүйе, оның ішінде технологиялық парктер, ғылыми-зерттеу орталықтары, арнайы экономикалық аймақтар (АЭА), жоғары технологиялық аймақтар орын алады. Инновациялық инфрақұрылым экономиканың перспективалы секторларындағы инновацияны және озық технологияларды тиімді пайдалануды көздейді [5].

Инновациялық кәсіпкерліктің даму деңгейінің тағы бір көрінісі франчайзинг – бизнестің интеграцияланған түрі. Франчайзинг шағын бизнестің табыс көзі болып табылады. Франчайзинг термині француз тілінен аударғанда «төлемдерден босату» деген мағынаны білдіреді. Соңғы 10 жылда Қазақстан Республикасында франчайзинг жүйелерінің саны 2,8 есе өсіп, шамамен 150-ге жетті. Елдегі орташа жылдық франчайзинг айналымы шамамен 500 миллион АҚШ долларын құрайды, яғни үш есе өсті. Франчайзингтік компанияларда жұмыс орындарының саны артуда. Орталық Азияда франчайзинг секторы бойынша Қазақстан Республикасы көшбасшылық орын алады.

Бүгінгі таңда, Қазақстанда шағын инновациялық бизнесті дамыту жолында қажетті институционалдық, қаржылық және инфрақұрылымдық база қалыптасуы қажет. Қазақстандағы кішігірім кәсіпорындардың инновациялық қызметі тікелей мемлекет тарапынан ынталандырылады, ал көптеген ғылыми-зерттеу жұмыстары мемлекеттік қаражат есебінен жүзеге асырылады.

Инновациялық қызметтің тиімділігін бағалау индикаторларының жүйесі, ресурстарды үнемдеуші және тиімді көрсеткіштерді, сондай-ақ кәсіпорын жұмысшыларының жалақысын көтеру сияқты инновациялық қызметке ықпал ететін тетіктерді дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, инновациялық кәсіпкерліктің тиімділігіне келесі көрсеткіштер әсер етеді:

- ◆ кәсіпорынның табысын ұлғайту;
- ◆ жаңа жұмыс орындарының пайда болуы;
- ◆ кедендік тарифтер;
- ◆ салықтық жеңілдіктер;
- ◆ ынталандыру.

Абсолюттік көрсеткіштердің өсуіне қарамастан, Қазақстанның индустриясында стратегияны іске асыру нәтижелерін бағалау төмен инновациялық белсенділікті көрсетеді. Кәсіпорынның инновациялық белсенділігін төмендететін негізгі себептерге мыналар жатады:

- ◆ кәсіпорындардың инновацияларына сұраныстың төмендігі;
- ◆ ғылым мен инновацияларға төмен шығындар;
- ◆ жоғары технологиялық өндірістерде жоғары білікті қызметкерлер мен инженерлердің жетіспеушілігі;
- ◆ еңбек өнімділігінің төмендігі;
- ◆ негізгі құралдардың құнсыздануының жоғары дәрежесі.

Шағын инновациялық бизнестің дамуына кедергі келтіретін негізгі факторларға мыналар жатады: кәсіпорындардың меншікті қаражаттарының жоқтығы, қаржыландыру, нарықтарға шектеулі қол жеткізу, ғылыми-техникалық қызметкерлердің жетіспеушілігі, қызмет көрсететін инфрақұрылым объектілерінің аумақтағы біркелкі орналасуы.

Қазақстан Республикасында инновациялық кәсіпкерлікті дамыту үшін келесі шаралар кешенін іске асыру қажет:

- ◆ инновациялық аймақтық кластерлерді дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру;
- ◆ ұсақ инновациялық бизнес-компанияларымен технологиялық ынтымақтастықты көздейтін ұзақ мерзімді инновациялық бағдарламалардың ұлттық компанияларының қабылдануы;
- ◆ ғылымға және инновацияға инвестициялау үшін салықтық ынталандыруды құру;
- ◆ даму институттарының, мемлекет тарапынан мемлекеттің қатысуымен шағын инновациялық бизнесті қолдайтын басқа ұйымдардың қызметіне мониторинг жасау;
- ◆ ғылыми зерттеулерді коммерциализациялау жүйесін құру;
- ◆ зерттеу нәтижелерін жобалау және капитализациялау үшін халықаралық тетіктерде ғылыми орталықтар, университеттер мен шағын инновациялық кәсіпорындардың енгізілуін қамтамасыз ету.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті – елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2012 жылғы 14 желтоқсан.
- 2 Шағын және орта бизнестің дамуы Қазақстан Республикасынан экономикалық дағдарыстың ең маңызды жолы ретінде // Индустриалды-инновациялық даму және интеграция экономика және білім: халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының. – Алматы: ААЭИС, 2016.
- 3 Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті дамыту: монография. – Қарағанды: Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, 2017. – 120 б.
- 4 Кластер әлеуметтік-экономикалық дамудың тиімді құралы ретінде. – URL: www.center-nno.ru.
- 5 Купешова С.Т. Иновациялық менеджмент: оқулық. – Алматы: Дәуір, 2011. – 256 б.

Аннотация

Статья посвящена роли инновационного предпринимательства в условиях глобальной трансформации экономики. Отмечены основные тенденции развития малого бизнеса в современных условиях, в частности, рассматриваются направления развития инновационно-ориентированного предпринимательства на примере Республики Казахстан. Инновационное предпринимательство как особый вид экономической деятельности является основной движущей силой инновационного процесса. Автор проводит анализ рыночного и инновационного предпринимательства. Рассматривается роль государства, которое выступает главным регулятором инновационной деятельности. В настоящее время на рынке существует огромная конкуренция, в которой выживают только самые сильные предприятия. Именно предпринимательство, осуществляющее инновационную деятельность, сумеет выжить в этой борьбе. Инновации помогают выйти на новые рынки, удовлетворить новые потребности покупателей. Освоение высоких технологий и выпуск новой наукоемкой продукции, использование мер по коммерческому продвижению являются ключевыми факторами устойчивого экономического роста для большинства индустриально развитых стран мира. Интенсивность инновационной деятельности во многом определяет уровень экономического развития. Анализ развития экономики показывает, что наиболее прибыльными в настоящее время стали предприятия и отрасли, ориентированные на производство высокотехнологичных товаров. В статье раскрываются основные составляющие инновационной деятельности с точки зрения структурных проблем экономики и основные пути развития инновационного предпринимательства.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, конкурентоспособность, инвестиционные ресурсы, технопарки, высокие технологии, инфраструктура, интенсивность.

Abstract

The article is devoted to the role of innovative entrepreneurship in the global transformation of the economy. The main trends in the development of small business in modern conditions are noted, in particular, the development directions of innovative-oriented entrepreneurship are considered on the example of the Republic of Kazakhstan. Innovative entrepreneurship as a special type of economic activity is the main driving force of the innovation process. The author conducts an analysis of market and innovative entrepreneurship. The role of the state, which is the main regulator of innovation activity, is considered. Currently, there is huge competition in the market, in which only the strongest enterprises survive. It is business that carries out innovation activity will be able to survive in this struggle. Innovations help to enter new markets, meet new customer needs. The development of high technologies and the release of new high-tech products, the use of measures for commercial promotion are key factors for sustainable economic growth for most industrialized countries of the world. The intensity of innovation largely determines the level of economic development. An analysis of the development of the economy shows that enterprises and industries as a whole, which are focused on the production of high-tech goods, have become the most profitable at the present time. Innovation activity includes not only the innovation process of the evolutionary transformation of new knowledge into new types of products, technologies and services, but also marketing research of the commodity markets, their consumer qualities, competitive environment, as well as a complex of technological, managerial and organizational-economic measures. The article reveals the main components of innovation activity from the point of view of structural problems of the economy and searches for the main ways of developing innovative entrepreneurship.

Key words: innovative entrepreneurship, competitiveness, investment resources, technology parks, high tech, infrastructure, intensity.